

*Осійська В.В., магістрант 1 року підготовки,
спеціальності «Соціальна робота»,
Вінницький інститут Університету «Україна»*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION

Анотація. У статті проведено аналіз стану інклюзивної освіти в Україні. Встановлено низку чинників, що перешкоджають впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Сформульовано комплекс взаємопов'язаних економічних та організаційних важелів макро-, мезо-, мікрорівнів, спрямованих на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти-інваліди, економічні та організаційні важелі впливу, макро-, мезо-, мікрорівні, активізація розвитку.

Abstract. The article analyzes the state of inclusive education in Ukraine. A number of factors have been identified that impede the implementation and development of inclusive education. The complex of interconnected economic and organizational levers of macro-, meso- and micro levels, aimed at activating the development of inclusive education in Ukraine, is formulated.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, economic and organizational levers of influence, macro-, meso-, micro- level, activation of development.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства України і процеси інтеграції в європейську спільноту гостро ставлять питання забезпечення соціального захисту громадян країни, і особливо тих, хто потребує його найбільше, зокрема, це діти з особливими освітніми потребами. Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана насамперед, з тим що чисельність дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає. На сьогодні дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, в Україні понад 1 млн., що становить 12% від загальної чисельності дітей у країні. При цьому інклюзивною освітою охоплено 5,0% дітей з інвалідністю: станом на 1.09.2014 р. дошкільні навчальні заклади відвідували 7 950 дітей-інвалідів; у навчальних закладах для здобуття повної загальної середньої освіти навчалися 41 557 дітей, які потребують корекції фізичного та(або) розумового розвитку. Таким чином, 95,0% дітей з інвалідністю навчаються в умовах спеціальних навчальних закладів, або не отримують освіти взагалі. Тому пошук підходів до активізації розвитку інклюзивної освіти є важливим державним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда,

Н. Софій, І. Ярмошук та ін., присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Мета статті полягає в розкритті особливостей розвитку інклюзивної освіти в Україні та пошуку економіко-організаційних важелів його активізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна практика реалізує доступ до одержання освіти в загальноосвітньому закладі за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання для всіх без виключення дітей, незалежно від їх індивідуальних особливостей, психічних та фізичних можливостей.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Термін «інклюзія» має відмінності від термінів «інтеграція» та «сегрегація». При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату.

За визначенням, яке дають Н. Софій та Н. Найда, «інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема, дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу» [1]. На наш погляд, це визначення повною мірою стосується і процесу навчання таких дітей в дошкільних, професійно-технічних навчальних закладах, а також позашкільної освіти.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності й без дискримінації. Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями фізичного та (або) психічного здоров'я є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту.

Узагальнення розвитку поглядів на проблему інклюзивної освіти свідчить про те, що в різні часи вона поставала перед суспільством з різною гостротою і в тій чи іншій мірі вирішувалася різними методами залежно від політичного устрою, економічного стану та ідеології держави.

Так, у перші роки після Великої Вітчизняної війни, коли чисельність населення в Україні різко знизилася, а частка інвалідів була досить високою, їх сприймали як

повноцінних членів суспільства, діти-інваліди мали змогу навчатися разом із здоровими дітьми. Водночас особливих інструментів державного впливу на створення умов для здобуття освіти саме осіб з обмеженими фізичними можливостями в досліджуваному періоді не застосовувалося [2].

Подальша державна політика стосовно навчання дітей-інвалідів окремо від здорових, створення будинків-інтернатів, ізольованих від суспільства, спеціалізованих виробництв для організації праці інвалідів сформували в середині 60-х років ставлення до інвалідів як до вигнанців. Не маючи змоги брати участі в суспільному виробництві, утримувати себе і свою сім'ю, здобути достатній рівень освіти, соціальний прошарок громадян, «засуджених» до інвалідності, став тягарем для суспільства, а самі інваліди опинилися в складних медичних, соціальних та економічних умовах [2].

Нині в Україні відбувається зміщення акцентів соціальної політики держави стосовно інвалідів у бік формування суспільної свідомості щодо сприйняття їх як рівних членів суспільства та необхідності створення для цих громадян умов для повноцінного життя, в тому числі здобуття освіти.

Реальністю є те, що діти, які закінчують інтернати чи навчаються вдома, мають дуже серйозні проблеми із соціалізацією. Нерідко вони не впевнені в собі, несамостійні, у них відсутні соціальні компетенції, їм складно реалізувати себе, отримати вищу чи спеціальну освіту, працевлаштуватися тощо. Натомість інклюзія передбачає, що дитина з раннього віку знаходиться в соціумі, вчиться виживати. У дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті. З іншого боку, здорові діти, які навчаються з першого класу з дітьми з особливими потребами, в дорослому віці по-іншому ставляться до людей з обмеженими фізичними можливостями: вже не з жалістю чи презирством, а нарівні, вчать природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, налагоджувати й підтримувати дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них.

Аналіз зарубіжного досвіду впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з інвалідністю доводить, що провідна роль у цьому процесі належить державі, при цьому політика держави відносно осіб з інвалідністю будується на рівноправності та гарантіях спеціальних прав для забезпечення їх життєдіяльності [3-6].

Виходячи з виключної важливості ролі держави в розвитку інклюзивної освіти, підкреслимо, що перешкоди макрорівня мають найбільше вагоме значення у процесі гальмування розвитку інклюзивної освіти в Україні. Основними перешкодами цього рівня є: недосконалість чинного законодавства щодо дітей з інвалідністю; невідповідність його міжнародним нормам; відсутність закону про спеціальну освіту, в якому б чітко визначалися правові основи інституту інклюзивної освіти та принципи механізму створення економічних умов для реалізації інклюзивних підходів до освіти осіб з особливими освітніми потребами.

На мезорівні основними перешкодами на шляху розвитку інклюзії в освіті є:

наявність культурних стереотипів щодо людей з інвалідністю; неготовність сформованої системи освіти відповідати індивідуальним потребам кожної дитини; відсутність спеціальних стандартів освіти та варіативних програм для навчання осіб з особливими освітніми потребами; відсутність законодавчо закріпленої можливості проводити навчання «особливих» учнів за індивідуальним планом, який дозволяє використовувати адаптовану до спеціальних освітніх потреб того чи іншого учня стандартну освітню програму і реально, а не формально застосовувати в навчанні особистісно орієнтований підхід; відсутність програм із супроводу осіб з обмеженими можливостями здоров'я, що навчаються в загальному освітньому закладі.

Перешкоди мікрорівня на шляху розвитку інклюзивних підходів в освіті пов'язані з діяльністю конкретних організацій та фахівців, окремих людей. Для інклюзивної освіти це рівень психологічного прийняття викладачами освітніх установ самої можливості спільного навчання осіб з обмеженими можливостями здоров'я, їх професійні установки, стереотипи та дії стосовно учнів з обмеженими можливостями здоров'я.

Практика свідчить, що відсутність в Україні умов для пересування в громадському транспорті, в'їзду й виїзду в житлові будівлі та навчальні заклади інвалідних колясок, брак спеціальних програм навчання, спеціального допоміжного навчального обладнання, недостатня чисельність спеціально підготовлених викладачів перешкоджають реалізації особами з інвалідністю конституційного права на отримання освіти.

Основними факторами соціального відторгнення осіб з інвалідністю від сфери освіти є недостатня кількість навчальних місць, обмежена квотою на вступ таких осіб до вищих навчальних закладів; недосконалість законодавства у сфері освіти, що зумовлює відсутність механізмів розвитку та фінансування системи інклюзивного навчання; недостатнє матеріально-технічне та кадрове забезпечення освітніх закладів (відсутність спеціального допоміжного навчального обладнання, спеціально розроблених навчальних методик, відсутність матеріального заохочення вчителів та викладачів – розробників відповідного навчально-методичного забезпечення; відсутність у викладачів спеціальної підготовки для роботи з учнями та студентами-інвалідами); непристосованість будівель навчальних закладів для безперешкодного доступу до них учнів і студентів із різними захворюваннями та патологіями. Так, для безперешкодного доступу до приміщень студентів з інвалідністю обладнано пандусами 27,4% вищих навчальних закладів та лише 8,4% закладів професійно-технічної освіти.

Висновки. Побудова ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можлива на основі взаємодії різних факторів, насамперед посилення фінансування освіти, удосконалення її нормативно-правового забезпечення, поліпшення методичного та кадрового забезпечення інклюзивної освіти.

На нашу думку, законодавчі норми щодо навчання дітей з особливими навчальними потребами доцільно інтегрувати в існуюче освітнє законодавство. Існує об'єктивна потреба у внесенні змін до законів України «Про освіту», «Про дошкільну

освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» щодо основних принципів, гарантій та стандартів освіти дітей з особливими потребами, виходячи з положень Конвенції ООН про права інвалідів, Конвенції ООН про права дитини, Резолюції №48/96 Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». Одночасно слід синхронізувати з вимогами вказаних актів міжнародного права положення законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та «Про реабілітацію інвалідів в Україні».

Також потрібно створити необхідні умови для повноцінного навчання дітей з особливими навчальними потребами у навчальних закладах, включаючи підготовку педагогічних працівників, надання індивідуальної підтримки в ході здобуття освіти з урахуванням потреб дитини, нозології захворювання, отриманні та обробці інформації для засвоєння навчальної програми, забезпечити їм державну підтримку.

Список використаних джерел

1. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / С. Богданов ; відп. ред. О. Палій. – Київ : Основи, 2002. – 93 с.
2. Дерев'янка С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки / С. Дерев'янка // Україна : аспекти праці. – 2005. – №4. – С. 12-16.
3. Заярнюк О.В. Соціальний захист уразливих верств населення : вітчизняний та зарубіжний досвід / О.В. Заярнюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – Кіровоград : КНТУ. – 2004. – Вип. 6. – С. 131-134.
4. Терюханова І. Стимулювання роботодавців до працевлаштування інвалідів : зарубіжний досвід та вітчизняна практика / І. Терюханова, Н. Стульпінас, О. Терещук // Соціальний захист. – 2008. – №11. – С. 16-17.
5. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа : особливості організації та управління : [навч.-метод. посіб.] / А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – К., 2007. – 128 с.
6. Статистичний бюлетень «Соціальний захист населення України». – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 124 с.
7. Коваленко Н. Щороку кількість сліпих у світі зростає / Н. Коваленко, Н. Шерстюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://health.unian.ua/country/152529-schoroku-kilkist-slipih-usviti-zrostaе.html>.
8. Цыганов М.Е. Интеграция инвалидов в сферу занятости : опыт стран Евросоюза / М.Е. Цыганов // Труд за рубежом. – 2003. – №4. – С. 28-56.
9. Ярская-Смирнова Е.Р. Социальная работа с инвалидами / Е.Р. Ярская-Смирнова, Э.К. Наберушкина. – СПб. : Питер, 2004. – 316 с.